SOBRE L'ESTÀNDARD COMPOSICIONAL

El títol d'aquesta intervenció havia de ser, segons la proposta inicial, «Importància de la formació de l'estàndard en el procés de normalització del català», títol que posteriorment em vaig permetre de modificar, per dues raons: primera, perquè, l'amplitud del camp inicialment anunciat no es correspon amb la limitació del temps disponible; i, segona, perquè hi veia una redundància, en el sentit que jo no crec que l'estandardització sigui una part fonamental del procés de normalització lingüística, sinó que una i altra —estandardització i normalització— són exactament el mateix: la difusió a tota la societat d'una varietat lingüística codificada i elaborada, que exerceixi les funcions referencial i de discriminació social, i que desplaci fins a la seva substitució total una altra varietat que fins al moment exerceix aquestes funcions. Com se sap, l'estandardització és un procés social complex, que té un component d'ordre lingüístic, obra de gramàtics, filòlegs o lingüistes, com és ara la codificació, però també un component social, és a dir la vehiculació o implementació de la proposta normativa, les quals acabaran de definir i afaiçonar la llengua estandarditzada resultant. Per tot això, he preferit centrar-me en un aspecte concret de l'estandardització, si bé un aspecte que afecta tant el vessant tècnic de la codificació com el vessant social de la difusió de la varietat codificada. Una opció de planificació lingüística, un mètode d'actuació, o, si voleu, un estil o un esperit que hem convingut a denominar *model compositiu* o *model composicional*. Un model que pretén la integració de les diverses varietats geogràfiques de la llengua en la construcció de l'estàndard comú, sense renunciar ni a la unicitat de l'estàndard ni a la diversitat de les seves fonts.

Els models d'estandardització no composicionals es basen en la simple promoció d'una varietat geogràfica o geograficosocial, sense tenir en compte les varietats

veïnes sobre les quals se sobreposarà l'estàndard, les quals resten subordinades a aquest i fortament contrastades amb ell. Els models no composicionals es donen en els processos d'estandardització en què no es parteix d'una idea de comunitat lingüística sòlida, sinó que serà precisament l'abast de la difusió de l'estàndard allò que acabarà conformant els límits d'aquella comunitat. És el cas del francès o de l'italià. En canvi, els models composicionals parteixen d'una idea prèvia de comunitat lingüística i de la voluntat d'integració de totes les parts que la constitueixen. No hi ha dubte que aquestes són les condicions que es donen en el nostre cas particular d'estandardització. El model composicional porta a un estàndard inicialment més artificiós, i això pot fer-ne més complexa la difusió social, però també presenta uns avantatges indiscutibles, en la mesura que permet que els parlants de totes les varietats lingüístiques se sentin implicats en un procés més igualitari i democràtic.

Voldria destacar que la idea es pot trobar en la millor tradició dels nostres gramàtics codificadors. Començant per Pompeu Fabra, que ho deixà exposat en diversos passatges inequívocs: per a ell, un estàndard —*llengua literària* segons la seva terminologia— és «una cosa artificial i selecta» que «enriqueix incessantment el seu lèxic i la seva sintaxi amb les aportacions de tots els parlars regionals». I en el cas del català, aquesta llengua no havia de ser «cap dels dialectes de la llengua parlada, ni el conjunt multiforme de tots ells, sinó una llengua artificial, de formes i construccions triades». I en un altra part del mateix text fa una afirmació que és alhora la constatació d'un fet i un ideal programàtic: «el modern català literari, la llengua en què escriuen avui els nostres millors prosadors i poetes i en què apareixen escrites la gran majoria de les publicacions actuals, no és barceloní: tots els dialectes han contribuït a la seva formació, i en la seva estructuració el barceloní no hi té altra importància que la que té fatalment en tota llengua el dialecte de la capitalitat».[1]

També, però, hi ha hagut, especialment en els darrers catorze o quinze anys, algunes veus, minoritàries dins el conjunt de la tradició catalana, que no han tingut escrúpols a proclamar la conveniència d'un model de llengua fet a la mida de la capital i, per consegüent, que gira l'esquena a la resta de la comunitat lingüística. Fins i tot, la idea d'estàndard composicional ha estat anatematitzada i presentada com un esperanto fora de lloc i un poti-poti fet de retalls d'aquí i d'allà. Són certament opinions minoritàries, si tenim en compte el conjunt de la tradició estandardितzadora catalana, però són opinions de persones que han tingut i tenen un rol clau en el control lingüístic dels mitjans de comunicació actuals i, per tant, una clara influència en la direcció que pugui prendre en aquests moments l'estandardització de la llengua catalana.

1. «Els dialectes catalans i la llengua literària», a *Almanac de La Revista*, Barcelona, 1919, p. 240-242.

Ara bé, malgrat l'adhesió majoritària a la idea teòrica de la participació i la integració de totes les varietats de la llengua en l'estàndard comú, la nostra percepció és que no sempre hi ha hagut una comprensió completa del projecte, com ho il·lustra el fet que la major part de les crítiques que s'han fet al monolitisme de la llengua dels principals canals de televisió catalans han posat èmfasi més que res en la petició de professionals de les diverses zones de l'àrea catalana que hi duguessin les seves particulars formes lingüístiques. I, encara que aquesta presència és bona, certament no va per aquest camí la idea central de la construcció de l'estàndard composicional.

És una obvietat que la construcció de llengües estàndard està condicionada en cada cas particular per les circumstàncies sociopolítiques i per les condicions d'intercomunicació entre les diverses parts de cada comunitat lingüística. I en el nostre cas, un dèficit històric en tots aquests ordres ha tingut com a conseqüència el fet que, malgrat la més gran bona voluntat pel que fa a la participació dels dialectes en la llengua comuna, no hem reeixit del tot en la creació d'un estàndard composicional, sinó que hem produït —o estam en via de produir— més aviat un estàndard fragmentat, que és una cosa molt diferent. Un estàndard composicional, almenys l'ideal que nosaltres desitjaríem i el que creiem que convé a la nostra comunitat lingüística, és un estàndard únic. Perquè la unitat formal és allò que confereix a l'estàndard la principal qualitat que en justifica l'existència: la funcionalitat. La participació dels dialectes no ha de consistir en la duplicació o la multiplicitat de formes sinó en la diversitat de les seves procedències; diversitat entesa en el sentit més ampli, que hauria d'incloure totes les varietats de la llengua, i no sols les geogràfiques (també les històriques, per exemple). L'estàndard fragmentat, o bé pateix una disminució en aquesta funcionalitat, proporcional a la fragmentació, o serveix diversos grups humans, entre els quals no hi ha ni fa falta gaire intercomunicació. L'exemple de l'anglès estàndard britànic i l'anglès estàndard americà, o el cas de l'espanyol peninsular i l'americà, invocats per alguns col·legues, no hauria de ser mai per a nosaltres un referent. Les llengües que han desenvolupat estàndards amb diverses normes alternatives de diferent implantació geogràfica són llengües amb una gran quantitat de parlants, repartits en distints àmbits d'interacció que constitueixen mons a part, físicament llunyans i culturalment distants.

Algú va dir que els anglesos i els americans estan separats per la mateixa llengua. Afirmació seriosa que en certs moments podríem aplicar-nos a nosaltres mateixos: mentre hi hagi algú que pugui dir —amb raó o sense— que un film doblat a Barcelona no pot ser ofert per un canal de televisió valencià perquè hi ha unes formes lingüístiques considerades no vàlides, mentre un llibre de text fet a València no pugui ser utilitzat a Mallorca per unes raons semblants, els catalans de les Illes,

els del País Valencià i els del Principat estam —o estem— una mica separats per la mateixa llengua. Ja sabem que les formes lingüístiques són absolutament innocents, i que la fragmentació lingüística és un reflex de la fragmentació social. Alguns, però, no ens cansarem de reclamar la cerca de solucions a una i l'altra.

Mentre subsisteixin les condicions sociològiques que entrebanquen la fluïdesa de les interrelacions entre els Països Catalans hi haurà dificultats per a la construcció de l'estàndard composicional. Per aquesta raó especialment, seria desitjable l'existència d'una sensibilitat especial per part de totes les persones la feina de les quals té alguna incidència sobre la difusió social de models de llengua. Una sensibilitat que es manifesti en la codificació de la llengua —o en els petits retocs que es puguin fer en la codificació—, però també, i sobretot, en el procés d'implementació social de la llengua normativa, fenomen que supera l'actuació dels gramàtics i de la institució encarregada de l'establiment de la normativa i implica un gran col·lectiu de persones, com ara assessors, correctors, traductors, professors i un bon etcètera. No s'escapa a ningú, crec, la importància que tenen en aquest terreny els poderosos mitjans de difusió audiovisuals, veritables plataformes avui dia de llançament de models de comportament lingüístic. En les societats modernes fenòmens com aquest són els que acaben decidint l'evolució de les llengües i el sentit dels processos d'homogeneïtzació lingüística que ells mateixos promouen. Si, com totes les dades assenyalen, aquests processos d'homogeneïtzació són inevitables, crec que ens convé que el nostre no es produeixi per l'aplicació simple de les lleis del mercat o d'acord amb la força demogràfica de cada una de les formes lingüístiques, sinó amb el control d'una planificació que contrapesi les tendències centrípetes en favor dels avantatges del model composicional.

En relació amb els elements lingüístics que haurem de prendre en consideració, creiem necessari no perdre mai de vista la distinció entre dos camps d'actuació diferents: el camp de les paraules sinònimes amb diferent implantació geogràfica i el camp de les variants formals. L'existència de sinònims no ha de ser cap problema —si de cas, tot el contrari—, i, de fet, no ho és en cap llengua: la sinonímia és un fenomen universal al qual els parlants estan habituats. I tot sembla indicar que els sinònims poden ser perfectament compatibles i representar un fet d'enriquiment lèxic i de complementarietat. En canvi, *polimorfisme* i *estandardització* són en principi termes antagònics. *Estandarditzar* significa afavorir una opció entre diverses opcions possibles i refusar les altres, i això quan té més sentit en el cas de les estandarditzacions de llengües és en el terreny de les variants formals redundants. És clar que, si bé un estàndard pot admetre un cert marge de polimorfisme, un excés de variació formal anirà sempre en perjudici de la funcionalitat que dóna sentit a l'estandardització.

Voldria fer ara unes reflexions sobre l'aplicació d'aquests principis en la fase de la codificació i en la fase de la implementació social de l'estàndard.

Pel que fa a les parelles o grups de sinònims, o sigui paraules amb etimologia independent, usades a diferents àrees geogràfiques, no hi ha dubte que en la fase de la codificació, la tasca ha de consistir a recollir-les íntegrament. Totes les paraules catalanes han de figurar al diccionari normatiu, llevat potser d'algunes que siguin excessivament locals. En aquest sentit, cal felicitar-se de la millora que representa el nou diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans respecte a l'anterior diccionari Fabra. Ara bé, una cosa és el diccionari i una altra l'ús social, i una llengua estàndard no és sols un diccionari sinó sobretot un ús social. En aquest punt és quan apareixen a la nostra vista uns dèficits que no són imputables a la codificació sinó al procés de la vehiculació social de l'estàndard. Les circumstàncies han fet que tinguem encara arrelada amb força el que podríem dir, amb una expressió de moda, «la cultura de la fragmentació lingüística», segons la qual aquí s'ha de dir això i allà s'ha de dir allò. La noció d'estàndard composicional implica mobilitat lèxica i el que s'ha anomenat *transdialectalització*, és a dir, que les paraules d'una varietat lingüística puguin enriquir el patrimoni lexical de qualsevol parlant de la llengua catalana. La llengua que ens interessa és aquella que disposa del major nombre de recursos per a establir distincions i matisos, i les aportacions de totes les varietats lingüístiques són l'instrument més adequat per a assolir aquest fi. El problema més gran apareix quan la cultura de la fragmentació afecta els més poderosos instruments de difusió de normes d'ús lingüístic, que podrien actuar com a propulsors d'un model d'estàndard composicional. Lamentablement, els principals mitjans de difusió del nostre país, amb influència damunt tot el territori lingüístic, practiquen un reduccionisme lexical que res no té a veure amb les propostes aquí exposades. Més encara: el diccionari, la referència normativa, en incorporar totes les solucions lexicals de la llengua, maneja els conceptes de *mot principal* (amb definició) i *mot secundari* (amb remissió al mot principal). Alguna correspondència hi hauria d'haver, òbviament, entre la decisió dels codificadors i les freqüències d'ús de cada un dels dos sinònims. Alguna cosa deu fallar quan en aquells mitjans de comunicació de què parlàvem pot esdevenir-se que la paraula secundària sigui l'única en ús i la principal estigui del tot arraconada (recordem el cas de *cercar* i *buscar*).

Tanmateix, és en el camp de les variants formals on es manifesten més clarament les dificultats de l'estàndard composicional. A diferència del que ocorre amb les parelles de sinònims, aquí l'alternança és impossible —les variants formals són excloents— i la seva coexistència només és possible amb la fragmentació geogràfica. Mentre que, com dèiem més amunt, som del parer que la codificació ha d'admetre tots els sinònims llevat de casos especials, amb les variants formals s'hauria de procedir a l'inrevés: no s'haurien d'incorporar al diccionari variants redundants més que en casos excepcionals; de manera que la selecció de formes inherent a l'estandardització ja parteixi d'una feina feta en la fase de la codificació. I la tria hauria de

recaure en la forma que pugui ser més valorada per tota la comunitat, d'acord amb l'etimologia, la història de la llengua, la tradició culta o d'acord amb el principi de diasistematicitat. Sigui de la varietat que sigui. Per això ens costa d'arribar a entendre les motivacions que han portat a incorporar al diccionari normatiu alguna variant per a nosaltres innecessària, quan, a més, havia estat rebutjada per tota la tradició normativa (per exemple la variant *dematí*).

Amb tot, el veritable gran problema de polimorfisme que té formulat la llengua catalana és la morfologia verbal, la base principal de la fragmentació de l'estàndard. La regionalització de la morfologia verbal catalana, d'una magnitud única entre les llengües de cultura, és un problema històric difícil de solucionar. No el sabé o no el pogué resoldre Pompeu Fabra i ha restat ajornat de manera indefinida. Segurament la situació només té dues sortides: romandre indefinidament en la fragmentació o trobar una fórmula de tipus composicional. Aquesta darrera és una solució complexa i difícil, perquè topa amb les inèrcies de la dinàmica de la fragmentació i amb els condicionants sociològics objectius que creen les dificultats. Malgrat tot, alguns no cessarem de demanar amb insistència no una solució per a demà mateix, però sí la recerca d'un horitzó de convergència lingüística, que no seria més que un horitzó de normalitat lingüística. Establir aquest horitzó o aquest objectiu —una morfologia verbal amb un grau d'unitat semblant al de les altres llengües europees de cultura— no exclou la necessitat de dissenyar les estratègies necessàries per a assolir-lo, considerant tots els factors que s'hagin de considerar, mesurant els diversos graus de viabilitat en cada un dels registres i contextos i les diverses velocitats que es puguin establir en cada un d'ells. Ens agradaria veure que els lingüistes, els gramàtics i les institucions pertinents ens posam —o ens posem— d'acord i fem —o feim— algun avanç en aquest camí.

No és aquest el moment ni el lloc de parlar de formes lingüístiques concretes. Per a això hi ha les sessions ordinàries de la Secció Filològica, les reunions tècniques dels departaments universitaris i la tasca de gramàtics i lingüistes. He volgut fer unes reflexions molt generals i, d'acord amb les circumstàncies, molt esquemàtiques sobre aspectes importants de l'estàndardització del català, aspectes que concerneixen no sols la tasca dels codificadors sinó també el vessant social de l'estandardització, en el qual s'implica, doncs, la societat en conjunt.

GABRIEL BIBILONI